

11. Сегіда, К. Ю. Групування областей України за правилом «ранг-розмір» / К. Ю. Сегіда, Д. В. Венгрин // *Актуальні проблеми країнознавчої науки: матеріали III Міжнар. наук. практи. Інтернет-конференції* (м. Луцьк, 15-16 грудня 2015 р.). – 2015. – С. 116-121.
12. Сегіда, К. Ю. Дослідження міського розселення за правилом "ранг- розмір" (на прикладі Кіровоградської, Закарпатської та Одеської областей) / К. Ю. Сегіда, Д. В. Венгрин // *Регіон – 2016: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 14-15 квітня 2016 р.). – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2016. – С. 93-96.
13. Сегіда, К. Ю. Особливості процесів урбанізації в Харківській області/ К. Ю. Сегіда, Д. В. Венгрин // *Регіон – 2017: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 19-20 вересня 2017 р.). – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2017. – С. 143-145.
14. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : колективна монографія / За ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – К. : Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с.
15. Шабашова, Л. Ю. Зміни в ієрархічній структурі великих міст України / Л. Ю. Шабашова // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4: Географія і сучасність: збірник наукових трудов; М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.* – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2014. – Вип. 20(32). – С. 106-111.

УДК 911.52

В. П. Воровка, к. геогр. н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ У ПРИБЕРЕЖНІЙ СМУЗІ АЗОВСЬКОГО МОРЯ

У статті зроблений огляд існуючої системи природокористування в українській частині Приазов'я та реалізованих проєктів в рамках її оптимізації, окреслені напрями оптимізації природокористування у прибережній смузі Азовського моря. Проаналізований вплив природних та антропогенних чинників, який необхідно враховувати при оптимізації системи управління прибережною смугою Азовського моря. Природні чинники (річковий стік, гравітаційні процеси, особливості циркуляції атмосфери та вітрового режиму, мікрокліматичні особливості, чередування ділянок з абразійними та акумулятивними типами берегів, швидкість берегової абразії, гідрологічні та гідрохімічні особливості прибережних вод моря та ін.) разом з антропогенними (рекреація, рибальство, судноплавство, вітрова електроенергетика, забруднення атмосфери, води і ґрунту промисловими і побутовими відходами та викидами) формують складну систему взаємодій, ігнорування яких не дасть бажаного результату в управлінні.

Систему управлінських заходів запропоновано формувати в ландшафтних межах Приазовської парадинамічної ландшафтної системи (ПДЛС), яка об'єднує взаємодіючі на основі контрастності акваторіальну (смуга моря до ізобати 10 м) і територіальну (смуга суші, обмежена лінією водозбору) складові з центром їх взаємодії у прибойній смузі. Сформульований перелік заходів, спрямованих на оптимізацію природокористування і підтримання належного стану середовища в межах Приазовської ПДЛС.

Ключові слова: прибережна смуга моря, прибойна смуга, парадинамічна ландшафтна система, оптимізація природокористування, управління природокористуванням, контрастні середовища, взаємодія.

В. П. Воровка. ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ В ПРИБРЕЖНОЙ ПОЛОСЕ АЗОВСКОГО МОРЯ. В статье осуществлен обзор существующей системы природопользования в пределах украинской части Приазовья и реализованных проєктов в рамках ее оптимизации. Обозначены главные направления оптимизации природопользования в прибрежной полосе Азовского моря. Определены природные и антропогенные факторы, которые не обходимо учитывать при оптимизации системы управления природопользованием в прибрежной полосе Азовского моря. Естественные факторы (речной сток, гравитационные процессы, особенности атмосферной циркуляции и ветрового режима, микроклиматические особенности, чередование разных типов берегов, скорость береговой абразии, гидрологические и гидрохимические свойства воды и пр.) совместно с антропогенными (рекреация, рыболовство, ветровая энергетика, морской транспорт, загрязнение атмосферы, воды и почв промышленными и бытовыми отходами и выбросами) формируют сложную систему взаимодействий, игнорирование которых не даст желаемого результата в управлении.

Систему управленческих мероприятий предлагается формировать в ландшафтных границах Приазовской парадинамической ландшафтної системи (ПДЛС), целостность которой представлена взаимодействующими на основе контрастности акваториальной (полоса моря от линии берега до изобаты 10 м) и территориальной (полоса суши, ограниченная линиями берега и водосбора) составляющими с центром их взаимодействия в прибойной полосе. Сформулирован перечень управленческих мероприятий, направленных на оптимизацию природопользования и поддержания необходимого состояния среды в пределах Приазовской ПДЛС.

Ключевые слова: прибережна полоса моря, прибойная полоса, парадинамическая ландшафтная система, оптимизация природопользования, управление природопользованием, контрастность сред, взаимодействие.

Постановка проблеми. Світовою спільною визнана доцільність і необхідність комплексного управління прибережними морськими смугами для сталого розвитку. Його керівні принципи, основні підходи та алгоритми науково обґрунтовані, сформульовані і викладені у резолюціях

багатьох світових форумів з проблем стану довкілля, зокрема на конференції з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). У 1999 році Радою Європи прийнятий модельний Закон про стійке управління прибережними зонами. Комплексний характер управління поясню-

ється усебічним врахуванням природних умов та максимального числа видів господарської діяльності у прибережній смузі моря, а запропонована система управління може ґрунтуватися як на «жорсткій» чи «м'якій» конструкції, так і на їх комплексному застосуванні.

Незважаючи на світове визнання, система управління у прибережній смузі Азовського моря до цих пір не відповідає сучасним підходам та вимогам і більшою мірою залишається нереалізованою. Це підтверджується відсутністю чіткого планування розвитку прибережних територій, неузгодженістю дій між управлінськими органами та органами місцевої влади. Та й на рівні держави управління прибережною смугою Азовського моря, як показав аналіз, є другорядним після чорноморського узбережжя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість досліджень та відповідних їм публікацій, присвячених управлінню прибережними смугами моря, здійснено закордонними вченими у період з кінця 70-х рр. ХХ ст. по кінець другого тисячоліття. Значних успіхів в управлінні прибережними смугами моря досягли такі країни як Нідерланди, Бельгія, США, Франція, Німеччина, Норвегія, Швеція та ін. Відповідно, численні публікації присвячені управлінню прибережними зонами в США, європейських країн, східного узбережжя Африки, Пакистану, азійської частини тихоокеанського узбережжя. Практичне втілення сформульованих наукових рекомендацій відбувалося на Всесвітніх конференціях з океанів, узбереж та островів 2001 та 2003 рр. (Париж), конференціях про прибережним зонам 2015, 2016, 2017 рр. Серед ґрунтовних наукових праць з управління прибережними зонами варто вказати на публікації В.П. Зенковича [7], В.О. Дергачова [4], Г.І. Швєбса [16], В.І. Лимарєва [10], Р. Кнехта [22], Ш. Хака [23], Л. Хільдебранта [21], Дж. Хана [19] та ін. По Азовському морю та його басейну відомі публікації Ю.П. Хрустальова і В.А. Мамікіної [11], О.М. Бронфмана [1], Ю.М. Гаргопи [3], Г.Г. Матишова [12] та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, управлінню прибережною смугою Азовського моря присвячені лише окремі статті, які аналізують певні складові управління і не вирізняються комплексним підходом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дана стаття є спробою узагальнити результати існуючої системи управління природокористуванням у прибережній смузі Азовського моря, виявити головні її проблеми та сформулювати загальне бачення комплексного управління прибережною смугою Азовського моря у світовому розумінні.

Мета статті – схарактеризувати особливості управління природокористуванням у прибережній смузі Азовського моря з врахуванням природних та антропогенних факторів, на основі чого сформулювати загальне бачення комплексного управління прибережною смугою Азовського моря.

Виклад основного матеріалу. Основою управління будь-якою територією чи акваторією упродовж ХХ ст. були відповідні законодавчо затверджені стратегії розвитку, засновані переважно на господарському використанні. Їх основою був і залишається процес стратегічного планування процесу природокористування з затвердженням планових документів різного типу, організація виконання планів, проектів і програм з метою отримання максимального економічного ефекту та належного функціонування території у довгостроковій перспективі. Стратегічне планування здійснювалося на рівні держави і всі регіональні та місцеві плани розвитку обов'язково враховували його основні позиції.

В рамках стратегічного планування розроблялися системи заходів, спрямованих на інтенсифікацію природокористування (збільшення обсягів вилучення ресурсу, підвищення ефективності видобутку тощо), попередження негативного впливу на навколишнє середовище через оцінку конкретного впливу та вжиття відповідних профілактичних заходів (формування відстійників і накопичувачів, створення дамб, зміна вітро- та гідроциркуляційних процесів тощо).

За період інтенсивного природокористування у межах прибережної смуги Азовського моря заплановано, спроектовано і частково реалізовано значну кількість господарських і науково цілеспрямованих тематичних проектів, покликаних зменшити вплив несприятливих природних процесів і факторів на господарське освоєння та використання акваторії Азовського моря і його басейну. На суші поширеними були гідромеліоративні роботи (обводнення і зрошення території), гідротехнічне будівництво (зарегулювання річкового стоку), лісомеліоративні заходи (захист полів і схилівих земель лісосмугами від вітрової та водної ерозії), рекреаційне освоєння території; проекти енергозабезпечення та риборозведення. В акваторії Азовського моря відомі проекти будівництва мостів та створення гідрорегулюючих споруд, звуження гирла Таганрозької затоки, створення суднохідних (підхідних) каналів з дам্পінгом донних відкладів, створення захисних та відсічних дамб, відбір піщано-черепашкових відкладів з дна на господарські потреби, буріння свердловин та створення штучних рифів, акліматизація видів і аквакультура. Безпосередньо в межах берегової смуги найбільш поширеними

видами діяльності було будівництво берегозахисних споруд, портів та портової інфраструктури, об'єктно-запускних споруд, облаштування пляжів.

Більшість з проектів були дієвими та ефективними. Значимість окремих проектів однозначно оцінити складно (русьове гідротехнічне будівництво, створення судоходних (підхідних) каналів, дампінг донних відкладів, створення відсічних дамб, видобуток газу на шельфі). Деякі проекти були взагалі абсурдними і їх реалізація так і не розпочалася. Особливістю багатьох реалізованих проектів було те, що по суті вони не були комплексними і мали вузько спеціалізований відомчий характер. Відповідно виникала і виникає неузгодженість дій, неадекватна координація між ними та рішеннями місцевих органів влади. Внаслідок цього, орієнтовані на одну й ту ж територію, вони не тільки не доповнювали одна одну, а часто носили навіть суперечливий характер.

Переважає більшість проектів призначалася для полегшення господарського освоєння території та вилучення необхідних ресурсів – це була загальносвітова тенденція. Однак ресурсний підхід до природокористування супроводжувався постійним погіршенням стану навколишнього середовища та збідненням ресурсів і біорізноманіття. У зв'язку з цим у 1999 році Радою Європи був прийнятий модельний Закон про стійке управління прибережними зонами, яким передбачений комплексний його характер через усебічне врахування природних умов та усіх видів господарської діяльності у прибережній смузі моря. Це зорієнтовано на передбачення та вирішення складних питань раціонального використання прибережних морських смуг – від збереження природних ресурсів до поліпшення якості середовища з метою укріплення економічної спроможності для їх збалансованого використання людиною.

Просторово управлінню підлягають прибережні морські води разом з дном і островами, а також частина прилеглої суші з розташованими на ній водотоками, використання якої зумовлює безпосередній та опосередкований вплив на прибережні води. Для розробки ефективної системи управління прибережною смугою суші в адміністративному відношенні важливим визнається врахування адміністративно-територіального поділу на рівні місцевих громад, прилеглих до моря [18]. У більшості випадків до уваги беруться адміністративні одиниці рівня районів, в тому числі у прибережній смузі чорноморського узбережжя України [9, 15]. Адміністративний підхід є важливим для управління, оскільки заснований на єдності управлінської одиниці, що дає можливість концентрації управлінських функцій, регу-

лювання інтенсивності природокористування, узагальнення та використання матеріалів статистичної звітності тощо. Однак він не враховує взаємодій між природними та антропогенними утвореннями у ландшафті, які часто виступають ключовими у процесах управління територіями та акваторіями.

З ландшафтно-екологічних позицій важливим є врахування площ водозборів на суші та частини морської акваторії, на яку поширюється їх взаємний вплив. Взаємодіючі на основі явища контрастності території та акваторії названі в географії парадинамічними ландшафтними системами (ПДЛС) [13]. Така географічна система сформувалася і функціонує на основі взаємодій між контрастними водним та суходільним середовищами, між природними та антропогенними ландшафтами, у даному випадку – в прибережній смузі Азовського моря [2]. Як джерело сприятливих природних умов та різноманітних природних ресурсів вона знаходиться під інтенсивним впливом господарської діяльності людини. Внаслідок такого сусідства сформувався і розвивається складний природно-господарський комплекс, який потребує комплексного управління. Останнє передбачає безперервний процес підтримки адміністративних рішень, спрямованих на дослідження і раціональне використання природних, соціальних та економічних ресурсів. Комплексне управління ресурсами неможливе без системного підходу, який враховує систему причинно-наслідкових взаємозв'язків між геофізичними, культурними, соціальними та економічними процесами. Тому суть проблеми комплексного управління ресурсами території-акваторії зводиться до оптимізації природокористування одночасно по багатьох критеріях.

Систему управлінських заходів доцільно формувати саме в межах акваторіальної (смуга моря до ізобати 10 м) і територіальної (смуга суші, обмежена лінією водозбору) складових Приазовської ПДЛС з центром їх взаємодії у прибіжній смузі моря. Саме в цих смугах проявляється тісна взаємодія між складовими, відбувається активна міграція речовин, енергії та організмів, сконцентровані природні ресурси та господарська діяльність людини (рибальство, рекреація, промисловість, портова діяльність, судноплавство, прибережна вітрова електроенергетика та ін.). Тут же відбувається концентрація, асиміляція та утилізація забруднюючих речовин, знесених з водозбору чи скинутих в акваторію моря.

Природні особливості та риси унікальності Приазовської ПДЛС є результатом досить короткої за геологічними вимірами еволюції системи, упродовж якої сформувалися її основні складові природні комплекси. Акваторіальна складова ви-

різняється мілководністю, добрим прогріванням водної товщі, малою інерційністю водної маси, низькою солоністю та високими показниками біопродуктивності. Низька солоність води спричинена незначним об'ємом моря і суттєвим значенням у водному балансі прісноводного річкового стоку. Малі глибини сприяють швидкому та інтенсивному прогріванню води. Низька інерційність водної маси моря пов'язана з конфігурацією берегової лінії, малим об'ємом води та особливостями вітроциркуляційних процесів. Це спричинює різкі згінно-нагінні зміни рівня, інтенсифікацію абразійно-аккумулятивних процесів, високу динаміку берегової лінії та формування неповторної її конфігурації. Висока потенційна біопродуктивність акваторії пов'язана з малими глибинами, швидким прогріванням водної товщі, інтенсивною вертикальною та горизонтальною циркуляцією водної маси, хімічними властивостями води. Територіальна – розвитком рівнинних (височинних і низовинних) посушливих та помірно посушливих теплих і дуже теплих ландшафтів з домінуванням трав'яної рослинності. Сформовані на різних висотних рівнях, вони відрізняються між собою інтенсивністю промивного режиму, ступенем засолення ґрунтів, швидкістю міграції хімічних речовин, інтенсивністю ерозійних процесів, рівнем господарського освоєння та забруднення території. Проаналізовані природні особливості суттєво впливають на процеси взаємодії між водним і суходільними середовищами, визначаючи функціональну цілісність Приазовської ПДЛС.

Взаємодія суходолу і морської акваторії є основою формування геостатичних процесів у системі. Такими процесами є, наприклад, стабілізація солоності морської води, підтримання вмісту у ній фосфору та азоту. Солоність води в Азовському морі коливається у незначних межах (9,5 ...12,5‰), інколи понижуючись менше 9,0‰ або зростаючи до максимальних значень у 13,9‰. При цьому суттєво змінюється загальна біопродуктивність акваторії з найвищими її значеннями за солоності 10,5 ...11,6‰. Механізм регуляції солоності забезпечують прісноводний стік річок і надходження солоних чорноморських вод через Керченську протоку за значної участі вітроциркуляційних процесів. Геостазис вмісту фосфору у воді забезпечують насичені водним гумусом донні відклади пелоконтур: регенерація седиментованої органічної речовини сприяє переходу частини фосфору у воду, а механізми адсорбції знижують його вміст у пелагіалі, фіксує у донних відкладах [1]. Так само відбувається регуляція вмісту азоту – насичення ним водної товщі відбувається у процесі анаеробної амоніфікації органічних речовин дна і розчинен-

ням амонійних солей, а також у вигляді органічних розчинних сполук.

Природні особливості Приазовської ПДЛС (фізичні та хімічні властивості морської води, наявність пляжів та інших природних ресурсів, висока рибна продуктивність, наявність морського шляху сполучення) сприяли розвиткові антропогенної діяльності у прибережній смузі моря. Найбільше розвиненими її видами є промислове рибальство, рекреація і туризм, портова діяльність і морський транспорт, розвиток промисловості, прибережного будівництва, добування мінеральних ресурсів. Антропогенні об'єкти з моменту їх створення вступають у тісну взаємодію з природними [17] і ще більше ускладнюють систему взаємодій в Приазовській ПДЛС. Природні та антропогенні фактори необхідно враховувати під час планування управлінської діяльності у прибережній смузі моря.

Проблеми в управлінні неодмінно проявляються на стані навколишнього середовища через його забруднення, зміну чи руйнування ландшафтів та оселищ, збіднення або погіршення стану ресурсів тощо. Натепер проблеми управління у прибережній смузі Українського Приазов'я пов'язані переважно з відомчою розпорошеністю управлінських обов'язків, управлінням прибережними морськими смугами різними рівнями влади, нерозумінням управлінцями принципово важливих процесів взаємодії між водною та суходільною складовими прибережної смуги моря, відсутністю в управлінців та місцевих громад розуміння складності та вразливості еко- та геосистем та ін. Крім того, морське узбережжя в природному, соціальному, культурному та економічному відношеннях вирізняється своєю секторністю з подекуди суттєвою різницею між секторами. Непередбачуваність наслідків неефективного управління суттєво обмежує прогнозування результатів кожного з видів антропогенної діяльності в прибережних морських смугах.

Типовою проблемою управління прибережними смугами моря є необхідність інтегрувати кілька важливих аспектів:

- 1) принципова важливість взаємодії прибережних смуг суші і води;
- 2) комплексне використання ресурсів за принципом «не нашкодь»;
- 3) важливість взаємодії між органами державної, регіональної та місцевої влади;
- 4) використання та охорона прибережного доквілля мають супроводжуватися вирішенням соціокультурних та економічних проблем.

Правильне планування та послідовне управління прибережною смугою моря повинно враховувати наявну природно-екологічну та організаційно-інституційну складові (рис. 1). Пер-

ша передбачає знання природних абіотичних та біотичних процесів, особливості поведінки забруднювачів у межах берегової смуги. Друга дає розуміння особливостей функціонуючої системи управління територіями як у юридичному, так і в економічному плані, відношення центрального та місцевих органів влади.

Успішність комплексного управління прибережною смугою моря ґрунтується на спільному плануванні та організації управлінської діяльності державною та місцевою владою і громадами. При цьому мають бути враховані усі місцеві інтереси, в т.ч. особливості традиційного природо-користування місцевого населення.

Режим управління у прибережній смузі має складатися з планувальної та управлінської видів

діяльності на трьох рівнях – національному (формування політики управління, законодавства і стандартів у приморських смугах), регіональному (на рівні реалізації регіональних програм) та локальному (програми місцевого самоуправління, спрямовані на конкретні ділянки узбережжя). Як показує практика, повноваження і можливості державних та місцевих органів влади суттєво відрізняються (рис. 2).

Українська практика управління прибережною смугою морів включає етапи її розгляду як об'єкта наукових досліджень (з початку 1990-х років), об'єкта національної політики (з другої половини 1990-х років) та об'єкта інтегрованого управління (з кінця 1990-х років). Саме на тако-

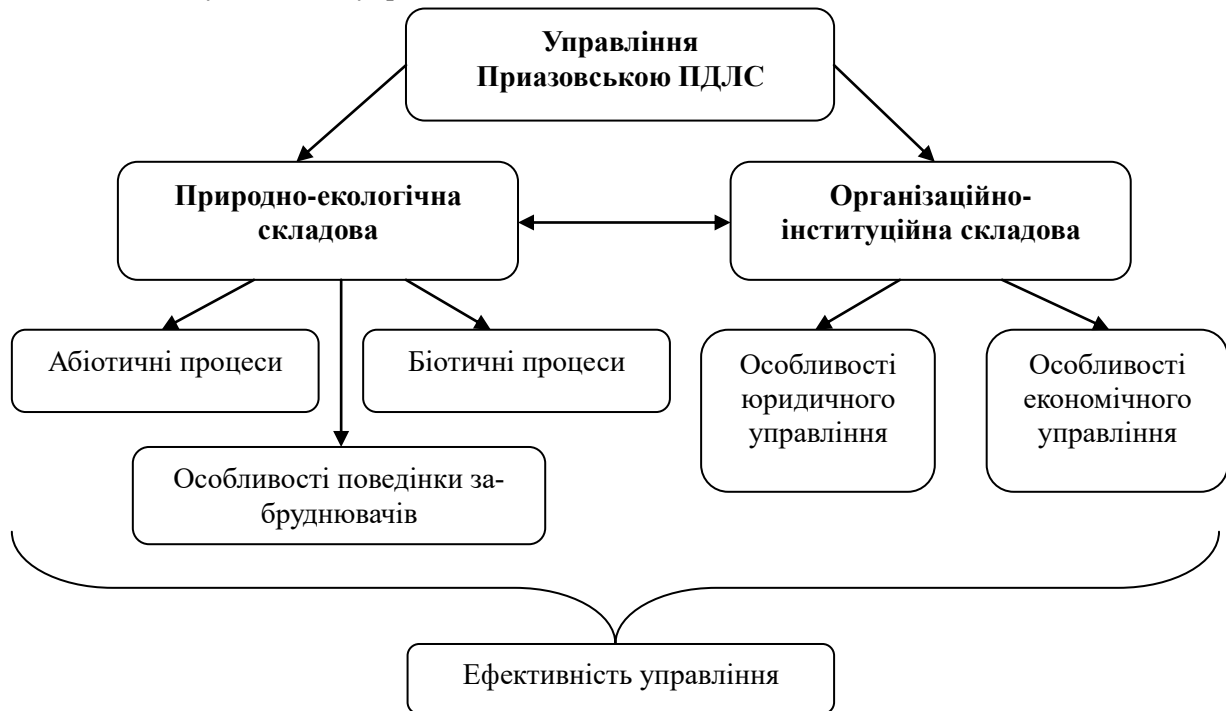

Рис. 1. Особливості управління прибережною смугою моря

Рис. 2. Можливості державної та місцевої органів влади в галузі управління прибережними смугами

му підході побудовані Концепція національної політики і стратегії комплексного управління прибережною смугою Чорного і Азовського морів України (1997), окремі положення Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України (2000), Генеральна схема планування території України (2001), Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів (2001), проект Закону України «Про прибережну смугу морів» (2004), проект Закону України "Про природокористування у прибережній смузі Чорного і Азовського морів"(2004), Державна стратегія регіонального розвитку України (2006). У більшості цих документів про прибережну смугу моря йдеться опосередковано і тільки деякі з них (на жаль, так і не затверджені) передбачали оптимізаційні планувальні та управлінські заходи в їх межах. Лише в Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року (2007) передбачена розробка схеми функціонального зонування прибережної смуги морів, визначення придатних для різних видів господарської та природоохоронної діяльності територій, а також здійснюється орієнтація на впровадження інтегрованого управління прибережною смугою моря.

Серед головних проблем управління прибережною смугою Азовського моря, визначених розділом IV Закону України «Про затвердження загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського та Чорного морів» [5], незважаючи на усталену в Україні систему управління природокористуванням, визнана відсутність системи комплексного управління природокористуванням у прибережній смузі моря. Цілісна система планування та управління використанням морських територій у поєднанні з прибережним суходолом в Україні також відсутня [8]. Свідченням цього є провалений Проект Закону «Про прибережну смугу морів», а також ігнорування цього питання у ґрунтовній науковій монографії «Управление морским природопользованием» [14].

Українським державним науково-дослідним інститутом «Діпромисто» на замовлення Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України у 2006 р. виконана робота «Схема планування території узбережжя Чорного та Азовського морів для застосування у Донецькій, Запорізькій, Херсонській, Одеській, Миколаївській областях та АР Крим» [6]. Звіт про цю роботу вміщує енциклопедичні довідкові дані стосовно природно-ресурсного, господарського та демографічного потенціалу приморських територій України. На-

жаль, дотепер матеріали звіту оприлюднені лише частково й доступ до них є вкрай обмеженим.

Усе це свідчить про необхідність у перспективі удосконалення правових відносин у сфері стратегічного і територіального планування, використання та управління прибережною смугою моря шляхом об'єднання окремих законодавчих актів у єдиний документ інтегрального змісту – Закон України «Про прибережну смугу моря». Крім того, слід закріпити поняття «прибережна смуга моря» та її межі на суші та акваторії в усіх законодавчих нормах, законодавчо визначити цей регіон з особливим типом природокористування та управління, єдиним для усіх приморських адміністративних одиниць та місцевих громад, включити землі прибережної смуги моря до категорії особливо цінних.

Найважливішими елементами управління, які мають лягти в основу планувальної структури Приазовської ПДЛС, є [20]:

- чітке визначення фізичного та екологічного функціонування прибережних систем (внутрішній і зовнішній стани середовища);
- детальний аналіз існуючих та перспективних ресурсів та загроз;
- виявлення потреб та пов'язаних з ними проблем;
- чіткий розподіл обов'язків між різними органами управління;
- організація та активне залучення місцевого населення до вирішення проблем управління прибережними морськими смугами;
- аналіз існуючої діяльності на основі комплексних аспектів управління прибережними морськими смугами;
- розуміння того, що управління прибережною смугою є частиною загального управління водними та земельними ресурсами;
- поняття, що управління прибережною морською смугою є неперервним процесом і не закінчується ніколи.

Висновки. Таким чином, управління природокористуванням у прибережній смузі Азовського моря потребує системності і комплексності. Незважаючи на значну кількість здійснених у прибережній смузі, морській акваторії та в межах прилеглої суші Українського Приазов'я проектів і заходів, їх реалізація не носила системних ознак у зв'язку з відсутністю єдиної державної політики у прибережних смугах моря. І дотепер у більшості державних нормативних документів управлінського характеру про прибережну смугу моря йдеться опосередковано.

Управління природокористуванням слід планувати за територіальним принципом з орієнтацією не на політико-адміністративні одиниці, а на природно-господарські. У якості останніх за-

пропоновані межі Приазовської ПДЛС включно з суходільними та акваторіальними складовими і системою взаємозв'язків між природними та антропогенними утвореннями у визначених межах.

На перспективу з метою формування системи управління слід зробити детальний аналіз

процесів і факторів, важливих у процесі управління та інвентаризацію об'єктів управління у запропонованих межах. Паралельно слід на рівні держави формувати законодавчу базу з управління приморським природокористуванням.

Література

1. Бронфман, М. А. Азовское море: Основы реконструкции / М. А. Бронфман, Е. П. Хлебников; под ред. А. И. Симонова. – Л. : Гидрометеиздат, 1985. – 272 с. – илл. – Библиогр. : с. 253-269.
2. Воровка, В. Приазовська парадинамічна ландшафтна система як форма організації ландшафтного простору / В. Воровка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2016. - № 1 (64). – С. 30-36.
3. Гаргона, Ю. М. Крупномасштабные изменения гидрометеорологических условий формирования биопродуктивности Азовского моря: дисс. ... д-ра геогр. наук: 25.00.28 - океанология / Гаргона Юрий Михайлович; Мурманский морской биологический институт Кольского НЦ РАН. – Мурманск, 2003. – 467 с. – илл. – Библиогр.: с. 377-407.
4. Дергачёв, В. А. Экономико-географические проблемы освоения береговой зоны моря. Автореф. дис. ... докт. геогр.н.: 11.00.11 / В. А. Дергачёв; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – М., 1987. – 36 с.
5. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – №28. – С. 135
6. Звіт про науково-дослідну роботу «Схема планування території узбережжя Чорного та Азовського морів для застосування у Донецькій, Запорізькій, Херсонській, Одеській, Миколаївській областях та АР Крим / Український державний НДІ проектування міст «Діпромiсто». – К., 2006. – 36 с.
7. Зенкович, В. П. Основы учения о развитии морских берегов / В. П. Зенкович. АН СССР. Океанографическая комиссия. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 710 [18] с. – Библиогр. : с. 669-700.
8. Карамушка, В. І. Просторове планування розвитку прибережної смуги морів України / В. І. Карамушка ; УкрНЦЕМ. – Одеса : Типографія «Принт Бистро», 2009. – 55 с. – іл. – Бібліогр. : с. 51-55.
9. Комплексное управление прибрежной зоной: от теории к практике. Центр региональных исследований. – Одесса : Овидиополь, 2008. – 8 с. – Режим доступа : <http://www.britishcouncil.org/uk/ukraine-science-seps-projects-2006.htm>
10. Лымарев, В. И. Береговое природопользование: вопросы методологии, теории, практики. Монография / В. И. Лымарев ; Российский государственный гидрометеорологический институт. – СПб. : РГГМУ, 2000. – 168 с. – илл. – Библиогр. : с. 160-164.
11. Мамыкина, В. А. Береговая зона Азовского моря / В. А. Мамыкина, Ю. П. Хрусталёв ; Ростовский государственный университет. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1980. – 176 с. – илл. – Библиогр. : с. 169-173.
12. Матишов, Г. Г. Интегрированное управление природопользованием в шельфовых морях / Г. Г. Матишов, В. В. Денисов, С. Л. Дженюк // Изв. РАН. Сер. геогр. – 2007. – № 3. – С. 27-40.
13. Мильков, Ф. Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы / Ф. Н. Мильков; Воронежский государственный университет. – Воронеж : ВГУ, 1981. – 400 с. – илл. – Библиогр. : с. 351-389.
14. Интегрированное управление ресурсами и безопасностью в бассейне Азовского моря: Монография / Под ред. Б. В. Буркинського, В. Н. Степанова, С. В. Бердникова; Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований. – Одесса : ИПРЭЭ НАН Украины, 2010. – 672 с. илл. – Библиогр. : с. 656-659.
15. Хомич, Л. В. Принципи і методи функціонально-територіальної організації берегової зони Одеської області: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Л. В. Хомич; Одес. держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2000. – 19 с.
16. Швецб, Г. И. Районирование природно-хозяйственных систем / Г. И. Швецб // Лиманно-устьевые комплексы Причерноморья. – Л. : Наука – 1988. – С. 30-35.
17. Яценюк, Ю. В. Структура та ієрархія антропогенних парagenетичних ландшафтних систем / Ю. В. Яценюк // Антропогенне ландшафтознавство: перспективи розвитку: зб. наук. праць. – Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня». – 2013. – С.136-138. – Бібліогр. : 9 назв.
18. Cicin-Sain, B. Growth in capacity for integrated coastal management since UNCED: An international perspective / B. Cicin-Sain, R. W. Knecht and G. Fisk // Ocean and Coastal Management, 1995. – Vol. 29 (1-3). – P. 93-123.
19. Lindeboom. Changes in Coastal Zone Ecosystems / Lindeboom, J. Han // Climate Development and History of the North Atlantic Realm, 2002. – P. 447-455.
20. Hillen, R. The Dutch Delta. aspects of coastal zone management / R. Hillen, A. Smaal, E.J. Van Huijssteeden, R. Misdorp // World Coast Conference – Delta's. Coastal Zone Management Center Publication No 4, Noordwijk, The Netherlands, 1993. – P. 1-7.
21. Lawrence P. Hildebrand. Participation of Local Authorities and Communities in Integrated Coastal Zone Management / Lawrence P. Hildebrand. In: Coastal Zone Management Imperative for Maritime Developing Nations, 1997.

- Volume 3. Coastal Systems and Continental Margins. Springer Science+Business Media Dordrecht. – P. 394:43-55.
22. Robert W. Knecht. *Integrated Coastal Zone Management for Developing Maritime Countries* / Robert W. Knecht. In: *Coastal Zone Management Imperative for Maritime Developing Nations, 1997. – Volume 3. Coastal Systems and Continental Margins. Springer Science+Business Media Dordrecht. – P. 394:29-43*
23. Syed M. Haq. *Ecology and Economics: Implications for Integrated Coastal Zone Management* / Syed M. Haq. In: *Coastal Zone Management Imperative for Maritime Developing Nations, 1997. – Volume 3. Coastal Systems and Continental Margins. Springer Science+Business Media Dordrecht. – P. 394:1-29.*

УДК 911.3

*Н. В. Гусева, к. геогр. н.,

**О. М. Задесенцев, магістрант,

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

**ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ДЕМОГРАФІЧНА ДЕГРАДАЦІЯ СЕВЕРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

В статті проведений аналіз динаміки чисельності населення і темпів його приросту для Северодонецько-Лисичанської агломерації та окремих її населених пунктів у пострадянський період. Визначено, що для досліджуваної агломерації характерні депопуляція та субурбанізаційні процеси. Оцінено втрати населення Северодонецько-Лисичанської агломерації протягом останніх десятиліть за різними підходами, зокрема доведено, що вони практично для всіх її міських поселень є дуже значимими (перевищують 5 % за десятиліття), а сама агломерація за показником скорочення населення (більше 10 % за тридцятирічний період) є депресивною. Виявлено сучасні демографічні проблеми агломерації в умовах її розташування, з одного боку, в старопромисловому регіоні, а з іншого – в зоні проведення антитерористичної операції. Враховуючи інші проблеми розвитку (соціальні, економічні, геополітичні, екологічні тощо), доведено, що агломерація на сучасному етапі розвитку є кризовою. Визначено, що геополітична криза на сході України має як негативний, так і позитивний вплив на розвиток агломерації в цілому та на динаміку чисельності її населення зокрема.

Ключові слова: чисельність населення, динаміка чисельності населення, темпи приросту населення, динаміка темпів приросту населення, демографічні проблеми, депопуляція, демографічна деградація, депресивність, старопромисловий регіон, зона проведення антитерористичної операції.

Н. В. Гусева, А. М. Задесенцев. ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ДЕГРАДАЦИЯ СЕВЕРОДОНЕЦКО-ЛИСИЧАНСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД. В статье проведен анализ динамики численности населения и темпов его прироста для Северодонецко-Лисичанской агломерации и отдельных ее населенных пунктов в постсоветский период. Определено, что для исследуемой агломерации характерны депопуляция и субурбанизационные процессы. Оценены потери населения Северодонецко-Лисичанской агломерации в течение последних десятилетий по разным подходам, в частности доказано, что они практически для всех ее городских поселений очень значительны (превышают 5 % за десятилетие), а сама агломерация по показателю сокращения населения (более 10 % за тридцатилетний период) является депрессивной. Выявлены современные демографические проблемы агломерации в условиях ее расположения, с одной стороны, в старопромышленном регионе, а с другой – в зоне проведения антитеррористической операции. Учитывая другие проблемы развития (социальные, экономические, геополитические, экологические и т.п.), доказано, что агломерация на современном этапе развития является кризисной. Определено, что геополитический кризис на востоке Украины имеет как отрицательное, так и положительное влияние на развитие агломерации в целом и на динамику численности ее населения в частности.

Ключевые слова: численность населения, динамика численности населения, темпы прироста населения, динамика темпов прироста населения, демографические проблемы, депопуляция, демографическая деградация, депрессивность, старопромышленный регион, зона проведения антитеррористической операции.

Вступ. Для будь-якої території – країни, регіону, населеного пункту – населення виступає головною продуктивною силою суспільства, основою формування його працересурсного потенціалу, виступаючи, з одного боку, як виробник, а з іншого – як споживач усіх матеріальних і духовних благ та послуг. Від чисельності, динаміки і структури всього населення та трудових ресурсів зокрема, рівня його загальної підготовки і спеціальної кваліфікації, професійних і трудових навичок залежать розвиток та територіальна організація господарства.

Визначальним параметром населення є його чисельність. Чисельність населення країни в цілому та окремих її територій є результатом взаємобумовленого розвитку всієї сукупності про-

цесів суспільного розвитку, насамперед, соціально-економічних та демографічних. Вивчення динаміки чисельності населення має практичне значення. Знання чисельності населення на певну дату чи період дозволяє оптимально збалансувати розвиток національного господарства і напрями демографічної політики [11]. Таким чином, дослідження населення та динаміки його чисельності як фактору розвитку території, найважливішою передумовою її соціально-економічного, інтелектуального, політичного розвитку є надзвичайно важливою науково-практичною задачею.

Особливої значущості дана проблематика набуває для Северодонецько-Лисичанської агломерації, яка, з одного боку, поки що залишається малодослідженою, а з іншого – зазнала дуже си-